
6 JOHTOPÄÄTÖKSIÄ: Etnisesti sensitiivisen kriminaalipolitiikan mahdollisuudet

Etnisten vähemmistöjen piirissä tapahtuvaa rikollisuutta – olipa kyse uhreista tai tekijöistä – voidaan pitää epäonnistuneen integraation yhtenä osoituksena. Kriminaalipolitiikan olisikin oltava keskeisiä poliittisia sektoreita, joilla kehitetään etnisesti sensitiivisiä periaatteita ja käytäntöjä. Kuitenkaan monikulttuuristuvan yhteiskunnan uudenlaisia haasteita ei ole nostettu keskeiseksi kysymykseksi pohdittaessa kriminaalipolitiikan uudistamistarpeita. Etninen sensitiivisyys näyttää olevan pikemminkin periaatteellinen kuin käytännön kysymys, joka vaatisi konkreettisia uudistuksia. Toisin jotkut etnistä sensitiivisyyttä edistämään pyrkivät lakiuudistukset koskevat välillisesti myös kriminaalipoliittista sektoria (mm. yhdenvertaisuuslaki).

Tässä johtopäätösluvussa nostamme esiin osa-alueita, jotka näyttävät tutkimuksemme perusteella tärkeiltä, kun pohditaan kriminaalipoliittisen ajattelun ja rikosoikeusjärjestelmän monikulttuuristumisen haasteita. Näkökulmanamme on erityisesti nuori sukupolvi ja etnisten vähemmistöjen nuorten miesten asema rikosoikeusjärjestelmässä sekä suomalaisessa hyvinvointivaltiossa yleisemminkin. Monet ehdotuksista nousevat tutkimukseen osallistuneiden nuorten sekä viranomaisten ja päättäjien kanssa käytyistä keskusteluista. Tässä yhteydessä nostamme esiin ennen kaikkea nuorisokulttuuristen tekijöiden, arkipäivän rasismin sekä lähiyhteisöjen merkityksen etnisten vähemmistöjen nuorten miesten elämässä, kuten myös heidän viranomaiskohtauksissaan tuntemaan ulkokohtaisuuden, jota ei suoraan viivaisesti voi luonnehtia viranomaisvastaisuudeksi.

Suomalaisessa kriminaalipoliittisessa ajattelussa rikosoikeuden on ajateltu olevan viimesijainen keino, ja rikollisuutta pitäisi ehkäistä muun yhteiskuntapolitiikan avulla. Sen vuoksi tarkastelemme aluksi rikosten ennaltaehkäisyä (alaluvut 6.1–6.3) ja sen jälkeen nuorten rikosten seuraamuksiin liittyviä kysymyksiä (alaluvut 6.4. ja 6.5) etnisen sensitiivisyyden näkökulmasta. Ennaltaehkäisyn yhteydessä pohdimme tarkemmin hyvinvointipolitiikkaan sisältyvää universalistista näkökulmaa tasa-arvoon, jonka mukaan kaikkia olisi kohdeltava yhdenmukaisesti. Miten universalismi ja et-

nisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten tarve erityiskohteluun ja -toimenpiteisiin on sovittavissa yhteen?

Rikosten seuraamusten yhteydessä käsittelemme universalismia kriminaalipolitiikan kontekstissa. Tällöin keskeisenä periaatteena on paitsi se, että samasta teosta seuraa sama rangaistus, myös rikosoikeudellisten ja sosiaalihuollon toimenpiteiden erottaminen toisistaan. Rikosoikeus määrää rangaistuksen, mutta samaan aikaan nuori voi joutua myös lastensuojelullisten toimenpiteiden kohteeksi, joissa yksilöllisesti räätälöidyt toimenpiteet ovat mahdollisia. Viime aikoina tätä jakoa on murrettu muun muassa moniammatillisen työotteen avulla. Mitä näkökulmia tämä avaa monikulttuuristen konfliktien ja muiden rikosten taustalla olevien tekijöiden käsitteelyyn?

6.1 Nuorten ryhmäsuhteet esiin rikosten ennaltaehkäisyssä

Yhteiskunnan täysivaltaisen jäsenyyden lunastaminen ei koske ainoastaan sosiaalipoliittisia tai taloudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia. Se liittyy myös arkipäiväiseen sosiaaliseen vuorovaikutukseen, sosiaaliseen hyväksyntään, luottamuksellisten ja vastavuoroisten ihmissuhteiden rakentumiseen, arvojen ja elämäntapojen uudelleen punnintaan sekä itsemäärittelyyn sosiaalisen yhteisön jäsenenä.

Nämä ovat esimerkkejä ulottuvuuksissa, joiden voidaan sanoa kuuluvan niin sanotun emotionaalisen integraation piiriin. Yksi tutkimuksemme päähavainnoista on se, että *nuorten ryhmä- ja ystävyysuhteilla on merkittävä rooli etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten rikollisuuden taustalla*. Rikollisuus on luonteeltaan ryhmätoimintaa, jossa kuulumisen ja syrjäyttämisen sekä arkipäivän rasismien jännitteet ovat voimallisesti läsnä. Haastatellut nuoret ovat kokeneet syrjiviä eleitä, nimittelyä, ryhmästä sulkemista ja fyysistä väkivaltaa. Monet ovat olleet paitsi rikosten tekijöitä, myös rasistisesti motivoitujen rikosten, kuten väkivallan ja uhkailun, uhreja. Toisaalta ystävillä on monia myönteisiä ulottuvuuksia nuorten elämässä. Paitsi rikoskumppaneita, he merkitsevät myös sosiaalista ja taloudellista tukea, apua ja arvostusta, jota osa ei tunnu saavan muualta. Rikollisen elämän taakse jättäminen on monelle erityisen haasteellista sen vuoksi, että se merkitsee tärkeän viiteryhmän ja kokonaisen elämänpiirin ulos sulkemista.

Nuorten ryhmäsuhteisiin liittyvä nuorisokulttuurinen tieto voi avata konkreettisesti rikosten taustoja, kuten analyysimme arkipäivän rasismista nuorten rikollisuuden selittäjänä osoittaa (ks. luku 4.2). Nuorisokulttuuriset

jännitteet tulivat nuorten tarinoissa esiin paitsi vapaa-ajan areenoilla, myös sosiaalisissa instituutioissa kuten koulussa. Etnisyyteen perustuvasta (koulu)kiusaamisesta monet haastatellut nuoret eivät olleet kertoneet kenellekään aikuiselle – eivät vanhemmille eivätkä opettajille.

Nuorille rasistisen rikoksen uhreille olisi kehitettävä erityisiä tukipalveluja. EUMC:n (European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia) raportissa ”Poliisitoiminta sekä rasistinen rikollisuus ja väkivalta”⁵⁰ korostetaan, että rasististen rikosten uhrien tukipalveluja olisi kehitettävä. Suomessa tukipalvelun luomiseen voisi osallistua Rikosuhripäivystys yhdessä vähemmistövaltuutetun toimiston kanssa. Verkkopohjaista nuorten tukipalvelua kehitellään, ja siihen osallistuvat yhteistyössä Suomen Punainen Risti, Allianssi ja Pelastakaa Lapset. Tutkimuksemme perusteella näyttää siltä, että tämäntyyppiset kokeilut tulisi resursoida siten, että ne voidaan juurruttaa pysyviksi käytännöiksi.

Muutoinkin nuorten ryhmään kuulumiseen liittyviin tekijöihin pitäisi paneutua kehitettäessä toimenpiteitä etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten rikollisuuden ehkäisyyn. Viranomaisien haastattelut kuitenkin osoittavat, ettei heillä välttämättä ole riittävästi tietoa nuorten ryhmäsuhteista, eikä aina liioin orientaatiota tunnistaa ja tunnustaa nuorisokulttuurisia ilmiöitä keskeiseksi osaksi omaa työtään nuorten rikollisuuden ennaltaehkäisyssä tai korjaavissa toimenpiteissä (vastaavaa toteavat myös päihdeongelmien ehkäisytyöstä Rantala & Sulkunen 2003, 487).

Viranomaisista ehkä eniten tämäntyyppistä tietoa on nuorten arkea lähietäisyydellä seuraavilla nuorisotyöntekijöillä, joiden asiantuntemusta ei tällä hetkellä hyödynnetä riittävästi rikosten ennaltaehkäisyssä eikä liioin rikosten käsittelyssä. Oireellista lienee se, että tutkimmemme nuorten mukaan poliisilla on viranomaisista paras tieto ja käsitys siitä, mitä nuorisokulttuureissa nykypäivänä tapahtuu, missä ja miten nuoret tapaavat, sekä miksi nuorten keskinäisiä jännitteitä syntyy (myös Nyqvist 2007, 21).

Ennaltaehkäisevissä toimenpiteissä olisi otettava huomioon, millaisia tekijöitä liittyy siihen, että nuori on oman perheensä jäsen ja kuuluu tiettyyn ystäväpiiriin. Millaisia jännitteitä erilaiset yhteisöllisyydet voivat aiheuttaa nuoren elämässä? Miten nuoren lähiyhteisöjä voi hyödyntää nuoren yhteiskuntaan kiinnittymisessä?

Etnisiin vähemmistöihin luokiteltuja henkilöitä olisi tärkeää motivoida ja ottaa nykyistä paremmin mukaan kriminaalipoliittiseen suunnitteluun aina ruohonjuuritasolta päätöksentekoon, kuten myös päätösten käytännön toteutukseen. Näin varmistettaisiin se, että maahan muuttaneiden ryhmä-

⁵⁰ <http://www.google.fi/search?hl=fi&q=Poliisitoiminta+sek%C3%A4+rasistinen+rikollisuus+ja+v%C3%A4kivalta&btnG=Google-haku&meta=>

tasoisista kokemuksista, tarpeista ja ongelmista saataisiin nykyistä enemmän tietoa.

Yksi keskeinen mutta usein vähäiselle huomiolle jäävä seikka on se, että maahanmuuttajien sosiaaliset verkostot ylittävät hyvin usein Suomen rajat. Miltei poikkeuksetta haastatellut nuoret kertoivat tärkeistä ystävyys- tai sukulaissuhteistaan Suomen rajojen ulkopuolella – joko syntymämaassaan tai muualla. Sosiaalisten verkostojen monikansallinen luonne jää helposti kansallisesti värittyneen hyvinvointipolitiikan varjoon. Suomen rajat ylittäviä sosiaalisia suhteita ei pitäisi tulkita maahanmuuttajien Suomeen kiinnittymisen uhkana, päinvastoin. Jos nämä suhteet toimivat hyvin, ne voivat yhtä lailla toimia suomalaiseseen yhteiskuntaan kiinnittymisen resursseina.

6.2 Rasisminvastaisuus on rikosten ehkäisyä

Uudesta yhdenvertaisuuslaista (2004), Vanhasen I hallituksen maahanmuuttopoliittisesta ohjelmasta (2006) ja monista kansainvälisistä sopimuksista huolimatta suomalaisessa monikulttuurisuutta koskevassa keskustelussa rasisminvastaisuus ei ole noussut keskeiseksi poliittiseksi tai hallinnolliseksi tavoitteeksi. Myöskään kriminaalipoliittisissa asiakirjoissa arkipäivän rasismi ei näy. Magdalena Jaakkolan (2005) uusin kysely osoittaa, että suomalaisten asenteet Suomeen muuttaneita kohtaan ovat vähitellen muuttumassa myönteisemmiksi. Silti maahanmuuttajataustaisia nuoria koskevat tutkimukset puhuvat synkähköä kieltään: arkipäivän rasismi koskettaa suurta joukkoa nuoria Suomeen muuttaneita (esim. Rastas 2007; Harinen 2005).

Myös tutkimuksemme osallistuneet nuoret kertoivat päivittäisistä rasismin uhriksi joutumisen kokemuksistaan. Rasismia ei voi pitää suomalaisen yhteiskuntapolitiikan marginaalisena asiana – siis ilmiönä, joka koskee vain pientä osaa Suomessa asuvista ihmisistä. Rasismi on yhteiskunnallinen ongelma, joka koskettaa välillisesti tai välittömästi koko yhteiskuntaa ja joka on otettava huomioon niin ruohonjuuritason toiminnassa, institutionaalisisessa järjestelmässä kuin poliittisessa päätöksenteossa.

Tutkimuksemme yksi keskeinen päätelmä on *rasismin monikasvoisuus*, jota kuvaamme *arkipäivän rasismin* käsitteellä. Se viittaa arkisiin, omaan tai perheen etniseen taustaan tai ihonväriin perustuviin epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin niin oman ikäpolven sisällä kuin eri sukupolvien välillä. Se haastaa kapean rasismin määritelmän, jossa näkökulma on lähinnä näkyvissä teoissa kuten fyysisessä väkivallassa. Tutkimukseen osallistu-

neiden nuorten kertomuksissa rasismiin liittyvät tulkinnat ja kokemukset vaihtelevat epätasa-arvoisesta institutionaalista kohtelusta arkipäivän hienosyisiin sosiaalisiin ulossulkemisen muotoihin esimerkiksi koulussa tai vapaa-ajan ympäristöissä.

Viranomaisten ei tunnu olevan helppo puhua rasismista. Tekemissämme haastatteluissa aihe ohitettiin helposti niin ilmiönä kuin käsitteenäkin. Etenkin kysymys rasismikokemuksista institutionaalisten järjestelmien sisällä on vaikeasti käsiteltävä aihe. Jos rasismi ymmärretään kapealla tavalla tai kiistetään, monia arkipäivän rasismin piiloisia muotoja ei välttämättä tunnisteta tai tulkita ongelmallisiksi. Tämän seurauksena moni nuori saattaa joutua kamppailemaan rasismikokemusten kanssa yksin tai tulkitsee ne omaksi yksityiseksi ongelmakseen – tai omaksi syykseen. Tämänkaltaisen sosiaalisten ja emotionaalisten ongelmien käsittely yksin voi eristää nuorta entisestään sosiaalisesta ympäristöstä ja suhteista.

Nuorten ja maahanmuuttajien parissa työskentelevien ammattietokseen ja -koulutukseen olisi tärkeää sisällyttää avointa asennoitumista ja herkkyyttä rasismin tunnistamiseksi ja käsittelemiseksi sekä jaettu vastuu tämän ongelman poistamiseksi (myös Pringle 2006, 227).

Kyse on myös asiantuntijuuden uudelleen arvioinnista: käsiteltäessä arkaluontoisia asioita on tärkeää myöntää viranomaisten asiantuntijuuden rakentuvan paitsi tiedon, myös tulkinnan varaan. Tulkintaan perustuvassa asiantuntijuudessa (Raitakari 2002, 52–53) nostetaan esille sekä vuoropuhelun että asiakkaan henkilökohtaisen kokemuksen merkitys, jolloin asiakas näyttäytyy asiantuntijan rinnalla tasavertaisena tiedon tuottajana ja tulkitsijana.

Nuorten huono-osaisuutta ja sen tulkintoja koskevissa tutkimuksissa on tullut esiin, että nuorten ja aikuisten käsitykset sosiaalisesta syrjäytymisestä ja tuesta saattavat erota merkittävästi toisistaan. Siinä missä aikuiset määrittelevät huono-osaisuutta esimerkiksi taloudellisten vaikeuksien avulla, lapset ja nuoret näkevät syrjäytymisen syrjässä olemisena suhteessa vertaisiinsa tai ryhmään kuulumattomuutena (esim. Törrönen & Vornanen 2002). Nuoria koskevissa päätöksissä olisi tämän vuoksi pyrittävä kuuntelemaan nuoria itseään, jotta he voisivat kokea heitä koskevat uudistukset tai päätökset oman elämänsä kannalta mielekkäiksi. Tällainen lähestymistapa voi rohkaista nuorta kertomaan omista kipeistäkin kokemuksista, jos hän kokee, että hänen omaa kertomustaan paitsi kuunnellaan, myös arvostetaan.

Moniammatillisten verkostojen nykyistä parempi hyödyntäminen voi laajentaa nuorten maahanmuuttajien elämää koskevaa tietopohjaa ja avointa asennoitumista, jollaista nuorten rikosten etnisesti sensitiivisessä ehkäisyssä tarvitaan. Myös kolmannen sektorin tietotaidon pitäisi saavuttaa viranomaiset nykyistä paremmin.

Tällä hetkellä yhteistyö näyttää riippuvan liian paljon yksittäisten henkilöiden aktiivisuudesta ja resursseista. Riskinä on, ettei kukaan ota vastuuta rasisminvastaisten työmenetelmien ja rasismien tunnistamiseen tarvittavan ammattitaidon kehittämisestä. Rasisminvastaisia toimenpiteitä kehittämällä voitaisiin kuitenkin ratkaisevasti ehkäistä etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten rikollisuutta ja sen uusimisen riskejä, jotka ovat heillä hieman kantaväestön nuoria korkeammat (Savolainen ym. 2007).

Mitään yksiselitteistä mallia rikosoikeusjärjestelmän rasisminvastaisuuteen ei liene mahdollista muotoilla. Kyse on paitsi siitä, että myönnetään rasismien (sen laajassa merkityksessä) olevan yksi nuorten rikollisuuteen vaikuttava taustatekijä, myös sen osoittamisesta, että rasismia pidetään kriminaalipoliittisissa yhteyksissä vakavana ongelmana ja sitoudutaan sen torjumiseen. Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten ja oikeusviranomaisten välisen luottamuksen kannalta on tärkeää, että erilaisiin arkielämän ongelmiin, kuten rasistiseen rikollisuuteen ja väkivaltaan, suhtaudutaan paneutuen.

”Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka” -toimintaohjelmassa (v. 2007–2011) kysymys rasismista ja sen huomioon ottamisesta rikosoikeusjärjestelmässä ei nouse esiin. Esimerkiksi Rikoksentorjuntaneuvosto voisi yhtenä kehittämisalueenaan pohtia sitä, millä välineillä rasisminvastaisuutta voitaisiin soveltaa rikosoikeusjärjestelmän osana ja ketkä ovat tässä työssä keskeisiä yhteistyökumppaneita (valtio, kunnat, kolmas sektori). EUMC:n edellä mainitussa raportissa ehdotetaan, että poliiseille annetaan kaikissa EU:n jäsenmaissa erityiskoulutusta rasistisesta rikollisuudesta ja väkivallasta. Tämä ehdotus voisi koskea kaikkia rikosoikeusjärjestelmän piirissä työskenteleviä. Raportin mukaan koulutusta on selkeästi tarjolla vain viidessä jäsenvaltiossa.

6.3 Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten erityiskohtelun arviointi

Yksi suomalaisen kriminaalipoliittisen ajattelun iskulauseista on ”sosiaalipolitiikka on parasta kriminaalipolitiikkaa”. Tehokkaimpina rikosten ennaltaehkäisyyn muotoina nähdään yhteiskunnallisen tasa-arvon edistäminen, tulonjakopolitiikka ja erilaiset tasausjärjestelmät, jotka turvaavat niidenkin asemaa, jotka eivät menesty yhtä hyvin kuin toiset.

Analysoituamme nuorten haastatteluja näyttää ilmeiseltä, että ”hyvinvointivaltion peruspalvelut” eivät yksin riitä tunnistamaan ainakaan hanka-

limmassa tilanteessa elävien etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten erityisiä tarpeita ja ongelmia.

”Yhteiskuntaan kiinnittymisen” tai ”kotoutumisen” kaltaiset käsitteet ovat viranomaiskäytössä ja tutkimuksissakin helposti yleistäviä. Miten pitkälle ihmisten hyvinvointia koskevia käsityksiä ja toiveita voidaan ohjalla yhdenmukaisesti? Nuoriin sovellettuna on pysähdyttävä miettimään, mitkä ovat keskeiset hyvinvointia edistävät elinolojen ulottuvuudet eri kieli- ja kulttuuriryhmiin kuuluvien nuorten näkökulmasta.

Tämä on lähellä sellaista sosiaalityön lähtökohtaa, jossa korostetaan yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten puolelle asettuvaa, heidän oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan tunnistavaa ja heidän asemansa parantamiseen pyrkivää otetta. Itsestään selvää lienee, että erityisesti lasten ja nuorten suhtautumiseen omaan elämäänsä ja sen mahdollisuuksiin vaikuttaa olennaisesti se, miten heihin erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä suhtaudutaan. Kuinka paljon luotetaan toisaalta heidän omiin resursseihinsa, toisaalta institutionaalisen tukijärjestelmän mahdollisuuksiin?

Näyttää siltä, että tutkimillamme nuorilla on varsin selkeä kuva siitä, millaista norminmukaista elämää Suomen valtiossa eläviltä odotetaan. Osa nuorista pyristelee sitä kohti, toiset näkevät normielämän olevan kaukana omien resurssien tuolla puolen. (Mm. Juhila 2002; Strandell, Julkunen & Lamminen 2002; Harinen & Suurpää 2004.)

Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien nuorten erityiskohtelun tarpeen arviointi edellyttää kokonaisvaltaista tietoa näiden nuorten elämäntilanteista. Tekemissämme viranomaishaastatteluissa erityiskohtelu palautuu yksittäisiin toimenpiteisiin, kuten erikoisruokavalion tarjoamiseen tai rukoushetkien kunnioittamiseen vankilassa. Näkemyksemme mukaan erityiskohtelu on kuitenkin laajempi ilmiö. Sen tavoitteena on kehittää sellaisia vuorovaikutuksellisia työvälineitä, joiden avulla on mahdollista tunnistaa erityistarpeita myös nuorten omista lähtökohdista. Tärkeää on myös olla valmis perustelemaan erityiskohtelun oikeutusta muille – niin toisille asiakkaille (esim. vankilassa) kuin viranomaisille. Viranomaishaastatteluissa erityiskohtelun sivuuttaminen perusteltiin muun muassa tiedon ja resurssien puutteella sekä sillä, että on mahdotonta vetää rajaa siihen, kuka olisi oikeutettu ja millaiseen erityiskohteluun. Tämä epäröinti osoittaa, että kysymystä erityiskohtelun oikeutuksesta ja sovellusmahdollisuuksista ei ole pohdittu riittävästi, vaikka muun muassa yhdenvertaisuuslaki velvoittaa viranomaisia tähän.

6.4 Etninen sensitiivisyys rikosten seuraamuksissa

Suomalaisen kriminaalipoliittisen ajattelun universalismi tarkoittaa sitä, että kaikkia rikoksista epäiltyjä tulisi kohdella yhdenmukaisesti. Samasta rikoksesta on odotettavissa samat rikosoikeudelliset seuraamukset. Tämän vuoksi Suomessa on vain muutamia erityisesti nuorille suunnattuja rikosoikeudellisia toimenpiteitä. Viimeaikaisissa keskusteluissa on kuitenkin pidetty tärkeänä erityiskohtelun kehittämistä muun muassa hyödyntämällä moniammatillisia verkostoja, erityisesti sosiaali- ja oikeudellisen sektorin välistä yhteistyötä (esim. Nuotio 2004).

Pohdimme seuraavassa tutkimuksemme perusteella, miten etnisyys tulee esiin nuorten rikosten seuraamuksissa, ja miten se pitäisi ottaa huomioon viranomastoiminnassa. Haastattelemamme nuoret eivät olleet erityisen viranomaisvastaisia. Heidän suhdettaan viranomaisiin värittää pikemminkin eräänlainen ulkokohtaisuus. Yhtäältä nuoret eivät odottaneet saavansa viranomaisilta tukea tai tulevansa autetuiksi, toisaalta esimerkiksi oikeudelliseen avustajaan kohdistui epärealistisiltakin tuntuvia toiveita ja odotuksia muodollisen asiakkuuden ylittävästä suhteesta.

Etenemme seuraavassa lievimmistä seuraamuksista ankarampiin sekä rangaistusten ja lastensuojelun asiakkuuden jättävien jälkihuoltoon. Painopiste on muissa seuraamuksissa kuin vankeusrangaistuksissa, sillä niiden tuomitsemista nuorille on viime vuosina pyritty onnistuneesti välttämään. Lopuksi arvioimme moniammatillisuutta etnisesti sensitiivisen kriminaalipolitiikan näkökulmasta.

Aivan aluksi on kuitenkin syytä tuoda esiin kaksi keskeistä tutkimuksemme havaintoa, jotka olisi otettava huomioon kehitettäessä nuorten rikosten seuraamuksia. *Ensinnäkään* monet haastattelemamme nuoret eivät olleet selvillä oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan suomalaisen yhteiskunnan institutionaalisessa järjestelmässä. Nuorten mukaan myöskään heidän vanhempansa eivät tunne hyvin suomalaisen yhteiskunnan rakenteita ja institutionaalisia käytäntöjä. Nuorille ei ollut myöskään selvää, mistä he voivat hakea tukea ja apua, jos kokevat tulevansa epätasa-arvoisesti kohdelluiksi joko instituutioiden sisällä tai yleisemmin omassa arjessaan. Sovelletta, riittävän monille kielille käännettyä ja helposti saavutettavaa informaatiota palvelu- ja tukijärjestelmistä olisi muokattava ja jaettava maahanmuuttajaperheille – niin nuorille kuin aikuisille.

Toiseksi nuorten haastattelut osoittavat, että nuorten maahan muuttaneiden ja romaninuorten rikollisuutta olisi tarkasteltava prosessina, jossa rikosten teko ja rikosten uhriksi joutuminen kytkeytyvät usein yhteen. Sen

vuoksi nuoren yksilöllisen tilanteen käsittely on tärkeää. Vaikka nuorten rikosten viranomaiskäsittelyssä on monia tämän mahdollistavia kohtia, monet kokivat, ettei näin ollut heidän kohdallaan tapahtunut, tarkoittipa tämä herkkyyttä ottaa huomioon nuorten kulttuurisen taustan merkitykset ja asema nuorten elämässä, nykyinen elämäntilanne tai se sosiokulttuurinen konteksti, jossa rikos oli tehty.

Mikäli nuorten rikokset käsitellään irrallaan nuorten elämänhistoriasta, mahdollisista traumaattisista lapsuudenkokemuksista tai ongelmista, joita he ovat kokeneet suomalaiseen yhteiskuntaan kiinnittymisessä, jää moni keskeinen rikoksen taustalla oleva tekijä selvittämättä. Emme tarkoita, että etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten tulisi saada kantaväestön nuoria lievempiä rangaistuksia, vaan että heidän erityinen elämänhistoriansa ja -tilanteensa otettaisiin käsittelyyn.

6.4.1 Sovittelu

Nuorten rikoksia käsittelevistä järjestelmistä sovittelutoiminta on ollut kenties aktiivisin monikulttuuristen konfliktien rakentavan käsittelyn kehityksessä. Se on onnistunut luomaan toimivia käytäntöjä, mutta tutkimuksemme paljastaa myös kehittämistarpeita ja lisäpohdintaa vaativia kysymyksiä.

Yksi sovittelutoiminnan haasteista liittyy vastuun ottamiseen tehdystä teosta ja siitä aiheutuneesta vahingosta, mitä painotetaan sovittelua käsittelevässä kirjallisuudessa paitsi rikoksentekijää sosiaalistavana, myös rikoksen uhrille tärkeänä asiana (mm. Lappi-Seppälä 2002b, 507; Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 21, 56). Sen vuoksi olisi tärkeää, ettei sovitteluun osallistuva ”[e]päilty kiistä rikoksen tosiseikkoja ainakaan kokonaan” (Lappi-Seppälä 2002b, 507).

Haastattelemamme nuoret eivät yksiselitteisesti pitäneet itseään syyllisinä tekoihin, joista heitä epäiltiin, vaikka he olivat myöntäneet rikoksen sovitteluneuvottelussa. He kokivat tunnustamisen keinoksi välttää rikoksen käsittelyn oikeudessa, varsinkin kun monet pitivät vastapuolen korvausvaatimusta kohtuullisena. Tutkimuksemme osallistuneet sovittelijat olivat tietoisia tähän liittyvästä ja myös Nuorisorikostoimikunnan (2003, 186) esiin nostamasta vaarasta: ”nuori rikoksentekijä voi suostua kohtuuttominkin asianomistajan vaatimuksiin välttääkseen rikosasian jatkokäsittelyn”. Yksi sovittelijoille asetettu vaativa tehtävä on yhtäältä huolehtia sekä tekijän että uhrin oikeusturvasta, toisaalta selvittää nuoren asema rikosprosessissa hänelle niin, että hän ymmärtää mihin ryhtyy suostuessaan sovitteluun. Haastatelluille tämä ei aina tullut selväksi.

Toiseksi rasismista puhumisen tapoja sovittelussa olisi syytä pohtia ja kehittää. Se ei ole helppoa, ei vähiten siksi, että asian esiin nostaminen on jännitteisessä suhteessa sovitteluideologiaan ja sovittelijan oletettuun puolueettomuuteen. Olisikin kehitettävä uudenlaisia tapoja integroida rasisminvastaisuutta sovitteluideologiaan. Nyt asiaa ei liiemmin käsitellä, ja siksi vastuu rasismiin liittyvien jännitteiden ratkaisemisesta jää nuorille itselleen. He taas usein mieluummin vaikenevat asiasta, jolloin arkipäivän rasismi jatkaa kyseenalaistamatonta olemassaoloaan epätasa-arvoa tuottavana nuorisokulttuurisena ilmiönä. Olisi siis tärkeää, että sovittelijoilla olisi paitsi tietoa ja kokemusta nuorten elämästä (myös Nuorisoriikostoimikunnan mietintö 2003, 188), myös siihen liittyvistä monikulttuurista jännitteistä.

Kolmanneksi kehittämiskohteeksi nousee vanhempien mukanaolo monikulttuurisissa sovitteluissa. Lasten ja nuorten rikosten sovittelua on pidetty tehokkaana varhaisen puuttumisen välineenä muun muassa siksi, että vanhemmat integroidaan näin mukaan nuoren rikoksen käsittelyyn (Eskelinen 2005, 160, 164). Toisaalta vanhempien osallistuminen voi lisätä tilanteiden jännitteisyyttä ja äärimmillään estää nuoren oman tahdon tai sovinnon toteutumisen (Nuorisoriikostoimikunnan mietintö 2003, 188–189). Haastattelemamme nuoret eivät halunneet vanhempiaan mukaan, ja osa kiisti kertoneensa tapauksesta vanhemmilleen perustellen tätä vanhempia kohtaan koetulla lojaalisuudella sekä heille tuotetun mielipahan ja häpeän tuottamisen välttämiseksi.

Tämäntyyppinen lojaalisuus oli tyypillistä haastatelluille nuorille, kun he puhuivat rikoksistaan ja vanhemmistaan. Jotkut perustelivat tätä suhtautumista oman lähtökulttuurinsa eroavaisuudella suomalaisesta kulttuurista: rikokset ja niihin liittyvä päihteidenkäyttö on heidän perheissään suurempi normirikkomus kuin kantasuomalaisten perheissä. Yksi sovittelun ja josain määrin koko rikosprosessin haaste on, miten integroida etnistien vähemmistöjen nuorten vanhemmat ja lähiyhteisöt sovitteluprosessiin tavalla, jonka nuoret itse kokisivat rakentavaksi.

6.4.2 Puhuttelu, syyteratkaisun lykkääminen ja ehdollinen syyttämättä jättäminen

Nuorisoriikostoimikunta (2003) on tehnyt useita ehdotuksia nuorten rikosten toimenpiteistä luopumiseen ja oikeuskäsittelyyn. Ensinnäkin se on ehdottanut, että syyttäjä voisi lykätä syyteratkaisua, jos epäilty on osallistumassa hänelle hyödyllisiin toimenpiteisiin (esim. osallistuminen Kriminaalihuoltolaitoksen ohjelmiin, mt., 44). Toiseksi se on ehdottanut (mt., 44,

58) ehdollista syyttämättä jättämistä. Ehtona on pidättäytyminen uusista rikoksista seuraavien kuuden kuukauden aikana. Tämä päätös olisi ehdotuksen mukaan tehtävä henkilökohtaisessa tapaamisessa nuoren kanssa.

Kolmanneksi se on ehdottanut (mt., 44, 153), että tuomioistuimen puheenjohtaja puhuttelisi alle 18-vuotiasta rikokseen tuomittua tuomion julkistamisen yhteydessä. Tällaista säännöstä ei ole lainsäädännössä, minkä vuoksi nuoria puhutellaan tuomioistuimissa harvoin. Nuorta voitaisiin varoittaa ja hänelle voitaisiin antaa tietoja tuomitusta rangaistuksesta.

Neljänneksi se on ehdottanut toimenpiteistä luopumiseen uusia menetelytapoja, jotka tukevat nuoren ”sosiaalista selviytymistä” ja estävät rikosten uusimista (mt., 2003, 57). Yhtenä jo käytössä olevana keinona on viranomaisten välinen yhteistyö. Se on tällä hetkellä käytössä muun muassa syyttäjän vetämissä huumeiden käyttörikoksesta ensimmäistä kertaa kiinni jääneiden nuorten puhutteluissa (esim. Kainulainen 2006; Rönkä 2005).

Etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten tekemien rikosten raketava käsittely ehdotusten mukaisesti edellyttää, että toimenpiteistä vastaavilla oikeusviranomaisilla on riittävästi tietämystä erilaisten nuorten kohtaamisesta. Sen vuoksi heille olisi syytä järjestää muun muassa monikulttuurisuutta ja etnisiä suhteita sekä rasminvastaisuutta koskevaa koulutusta.

6.4.3 Henkilötutkinta

Sosiaalityöntekijöiden ja kriminaalihuollon edustajien tekemien henkilötutkintojen tehtävä on tuottaa oikeusviranomaisille tietoa rikoksia tehneen nuoren elämäntilanteesta. Henkilötutkintaprosessissa nuoren kanssa käytävät keskustelut voivat muutenkin auttaa nuorta, minkä lisäksi on mahdollista arvioida, millaista tukea hän tarvitsee. Nuorta voidaan myös ohjata ja neuvoa siitä, mitä oikeudenkäynnissä tapahtuu. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 20, 39–40; Lappi-Seppälä 2002a, 302–303.)

Nuorisorikostoimikunta (2003, 58–59, 115, 130, 149) on ehdottanut henkilötutkinnan korvaamista rikosentekijän tilanteen selvittämisellä. Sen tekisivät sosiaaliviranomaiset alle 21-vuotiaista rikoksia tehneistä nuorista. Siinä arvioitaisiin nuoren elinolosuhteita, terveydentilaa sekä sosiaali- ja terveydenhoidon toimien tarvetta. Kriminaalihuoltolaitoksen tehtäväksi tulisi seuraamusselvitys, jossa arvioitaisiin seuraamuksen valinnan vaikutusta nuoren ”sosiaaliseen selviytymiseen”. Näiden prosessien aikana tapahtuisi viranomaisyhteistyötä, mikä osaltaan nopeuttaisi asian käsittelyä.

Henkilötutkinta tai ehdotettu rikosentekijän tilanteen selvittäminen mahdollistaa nuorten yksilöllisen tilanteen käsittelyn, jota haastattele-

mamme nuoret kaipasivat nykyistä enemmän. Tämä voi tarkoittaa nuorten kulttuurisen taustan merkitysten ja aseman huomioon ottamista nuorten elämässä, nykyisen elämäntilanteen samoin kuin tehtyjen rikosten sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin pohtimista. Nuorten elämänhistoria ja lapsuuden mahdollisesti traumaattiset kokemukset, kuten myös suomalaisen yhteiskuntaan kiinnittymisen ongelmat, voivat näin tulla esiin nuorten rikollisuuden taustatekijöinä.

Haastattelemamme nuoret kaipasivat lisää ymmärrystä nuorten rikosten käsittelyyn. Osa tutkimukseemme osallistuneista viranomaisista oli taas sitä mieltä, että nuorten henkilökohtaisia asioita ei mielellään käsitellä, mikäli nuori ei itse tee aloitetta. Tätä perusteltiin hienovaraisuudella, puolueettomuudella ja kaikkien kohtelulla samalla tavalla. Jotkut taas tunnustivat taustalla olevan arkuutta lähestyä vaikeita kysymyksiä, kun asiaan ei ole saatu erityiskoulutusta.

Osalle nuorista tämänytyyppinen puuttumattomuuden ihanne merkitsi välinpitämättömyyttä. Toiset taas eivät odottaneet tai kaivanneet tukea tai apua heille vaikeissa asioissa, joiden kanssa he yrittivät pärjätä yksin. Henkilötutkintojen laadinnassa voitaisiin paneutua vaikeasti käsiteltäviin ja emotionaalisesti latautuneisiin asioihin entistä huolellisemmin. Olisi pohdittava keinoja, miten tämä tapahtuisi, ettei se jäisi pelkäksi hyväksi tahdoksi tai juhlapuheiden retoriikaksi eikä liioin tulisi tulkituksi nuoria paineistavana kontrollina. Tärkeää on myös, että henkilötutkinta saa asianmukaisen aseman osana rikosoikeuskäsittelyä eikä jää marginaaliseksi dokumentiksi.

6.4.4 Ehdollisen vankeusrangaistuksen valvonta

Rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena valvontaan, mikä yleensä tapahtuukin. Tavoitteena on nuoren ”sosiaalisen selviytymisen edistäminen”, toiminnan ja vastuuntunnon vahvistaminen, uusintarikollisuuden ehkäisy sekä nuoren ohjaaminen tuen piiriin (Nuorisoriikostoimikunnan mietintö 2003, 13–17, 149). Valvonnan järjestää ja sitä valvoo Rikosseuraamusvirasto. Valvojana toimii kriminaalihuoltolaitoksen virkamies tai muu sopivaksi katsottu henkilö. Nuorimpien valvoja on yleensä sosiaaliviranomainen (mt., 16–17).

Valvontaan kuuluu keskusteluja tehdyistä rikoksista. Niiden tavoitteena on saada nuori tunnistamaan rikoksiin johtavia tilanteita ja ymmärtämään rikosten seurauksia sekä itselleen että muille. Valvonnassa nuorta voidaan myös tukea käytännön asioiden, kuten raha-asioiden, asumisen, koulutukseen liittyvien kysymysten hoitamisessa. Tämä voi tapahtua yhteistyössä

vanhempien ja muiden viranomaisten kanssa. Valvontaan voi sisältyä myös kriminaalihuollossa kehitettyjä toimintaohjelmia (mt., 16–18, ohjelmista tarkemmin luku 5.6).

Kriminaalihuoltolaitoksen ehdollisesti tuomittujen nuorten valvojille tekemän kyselyn mukaan valvojat uskovat valvonnan mahdollisuuksiin nuoren tukemisessa, mutta toiminnassa on myös haasteita, kuten nuorten luottamuksen saaminen ja kielteisen asennoitumisen voittaminen (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 144–145)⁵¹. Tämä on ehkä tavallista suurempi haaste haastattelemiemme kaltaisilla nuorilla, joiden luottamus viranomaisiin saattaa olla jo lähtökohtaisesti heikko eivätkä he tämän vuoksi välttämättä halua puhua avoimesti tekemistään rikoksista (esim. Diesén 2005, 270–272). Kyselyyn vastanneet valvojat pitivät hyvän valvonnan piirteinä muun muassa tiivistä yhteistyötä nuoren lähiverkoston kanssa, valvonnan räätälöintiä nuoren tarpeiden mukaan, vilpittömyyttä halua auttaa nuoria, suunnitelmallisuutta, säännöllisyyttä sekä valvonnan konkreettista kytkeytymistä nuoren elämään ja tarpeisiin. Eri nuorten korostettiin tarvitsevan erilaisia toimenpiteitä, minkä vuoksi valvonnan yksilöllistä räätälöintiä pidettiin tärkeänä.

Ehdollisen vankeuden valvonnan toimivuudesta ei ole olemassa tarkempaa tutkimustietoa, mutta siinä vaikuttaa olevan piirteitä, jotka mahdollistavat etnisten vähemmistöjen nuorten rikosten käsittelyn niin, että heidän rikoksensa on mahdollista nähdä osana heidän elämänsä historiaansa. Valvojat ovat orientoituneet nuorten erityiskohteluun, ja siksi heillä on todennäköisesti valmiuksia kehittää myös etnisesti sensitiivistä työtä. Tämän tueksi he tarvitsevat tietoa ja koulutusta monikulttuurisuuteen liittyvistä kysymyksistä. Myös kysymys rasismista nuorten arjessa on mahdollista nostaa osaksi valvontakeskustelua. Samoin valvonta mahdollistaa tiedon antamisen nuorelle hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan suomalaisessa yhteiskunnassa sellaisella tavalla, jolla on mahdollista varmistaa, että nuori on ymmärtänyt saamansa informaation.

⁵¹ Kysely tehtiin vuonna 2001, ja siihen vastasi 35 kriminaalihuollon työntekijää ja 45 yksityisvalvojaa.

6.4.5 Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistuksen tarkoituksena on toisaalta rangaista nuorta ja osoittaa hänen tekemänsä teon moitittavuus, toisaalta tukea nuorta hänen erityistarpeensa huomioon ottaen. Vuosittain vain muutamia maahanmuuttajataustaisia nuoria on rangaistuksen piirissä, vaikka luonteensa vuoksi se voisi soveltua hyvin etnisten vähemmistöjen ja maahanmuuttajataustaisten nuorten rikosten käsittelyyn.

Jo nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaa laadittaessa nuoren kanssa keskustellaan nuoren tekemien rikosten taustoista ja itse tilanteista, joissa rikoksia oli tapahtunut. Arkipäivän rasismien kaltaiset teemat voisi ottaa mukaan jo näihin keskusteluihin. Maahanmuuttaja- ja romanitautaisia nuoria voi kuitenkin karsiutua jo tässä vaiheessa, sillä osa ei välttämättä näe itseään syyllisenä tekoihin, joista he ovat saaneet rangaistuksia. Sitä kautta heidän motivaationsa rangaistuksen suorittamiseen saattaa olla alhainen. Soveltuvuutta arvioivilla työntekijöillä olisi oltava riittävästi tuntemusta tekijöistä, jotka voivat olla esimerkiksi rikosten kiistämisen taustalla.

Erilaiset kuntouttavat ohjelmat ovat saaneet aikaisempaa suuremman roolin nuorisorangaistuksissa. Niistä on tehty myös aikaisempaa suunnitelmallisempia ja strukturoidumpia, mikä on saattanut jossain määrin heikentää rangaistusten yksilöllisen räätälöinnin mahdollisuuksia ja sitä kautta ehkä myös etnisten vähemmistöjen nuorten kykyä osallistua niihin. Lisäksi nuorten mahdollisesti heikko kielitaito voi huonontaa heidän mahdollisuuksiaan selvittää eri tehtävistä. Olisi huolehdittava, etteivät tällaiset seikat estä etnisiin vähemmistöihin luokiteltujen nuorten osallistumista.

Ohjelmista *nuorten rikoksia koskevat keskustelut* voivat hyödyntää myös etnisiin vähemmistöihin kuuluvia nuoria, joskin haasteena saattaa joillakin olla aihepiirin emotionaalinen vaikeus. Heidän motivoimisensa vaatii työntekijöiltä rohkeutta, sosiaalisia taitoja ja tietämystä taustalla olevista monikulttuurisista tekijöistä. Sama koskee kysymystä arkipäivän rasismista ja sen seurauksista nuorelle.

Monet haastattelemistamme nuorista kuten myös rikoksista epäillyistä maahanmuuttajataustaisista nuorista olivat tehneet väkivaltarikoksia. Sen vuoksi *suuttumuksen hallintaohjelmat* voisivat olla heille hyödyllisiä, mikäli niissä käsitellään väkivaltaa paitsi sukupuolisesti, myös etnisesti sensitiivisesti niin, että ne ovat vakuuttavia nuorten itsensä näkökulmasta. Ohjelmia voisi olla syytä eriyttää jossain määrin väkivallan tapahtumakontekstin mukaan (julkinen tila, perhe, pari- ja läheissuhteet). Arkaluontoisia ja henkilöhistoriaan liittyviä väkivaltakokemuksia käsittelevää yksilötyötä olisi kehitettävä ryhmätyöskentelyn rinnalla.

Työelämään perehdyttäminen on ollut aiemmin nuorisorangaistuksen yksi painopistealue, mutta sen osuus on vähentynyt ohjelmien ja kirjallisten harjoitusten osuuden lisääntyessä. Työelämään kiinni pääseminen on erityisen vaikeaa monille sellaisille etnisiin vähemmistöihin luokitelluille nuorille, jotka ovat tehneet rikoksia. Suuri osa haastattelemistamme nuorista miehistä oli kuitenkin motivoituneita tekemään ansiotyötä, minkä vuoksi työn tekeminen nuorisorangaistuksen osana voisi olla yksi keino integroida näitä nuoria yhteiskuntaan.

6.4.6 Vankeusaika ja jälkihuolto

Puolet haastattelemistamme nuorista oli haastatteluhetkellä vankilassa. He olivat haastatelluista kaikkein heikoimmassa asemassa niin tiedollisten, sosiaalisten kuin taloudellistenkin resurssien suhteen. Silti monet heistä olivat motivoituneita muuttamaan elämänsä suuntaa ja pääsemään irti rikollisesta menneisyydestään.

Viranomaisten haastavaksi tehtäväksi asettuu tukea vankeja heidän pyrkimyksessään kohti ”normaalielämää”. Vaikuttaa siltä, että vankeinhoidossa kysymykset rasismista tai erityiskohtelun ja universalismin yhteensovittamisesta eivät ole tähän mennessä saaneet kovin paljon sijaa, vaikka vangeille tarjotaan erikielistä kirjallisuutta luettavaksi, erityisruokavalioida tai eri uskontokuntien johtajien tapaamisia. Kuitenkin maahanmuuttajataustaisten vankien mahdollisuudet osallistua esimerkiksi vankilassa järjestettävälle kurseille tai ohjelmiin tuntuivat olevan muita heikommat. Vankeinhoidossa olisikin pohdittava, miten syrjinnän vastainen lainsäädäntö (mm. yhdenvertaisuuslaki) konkretisoituisi niin, että monikulttuuriset asiat otettaisiin osaksi käytännön työtä. Esimerkiksi yhdenvertaisuussuunnitelmien laatiminen edellyttää paitsi tietoa monikulttuurisista kysymyksistä, myös taloudellisia resursseja ja koko työyhteisön motivoimista pohtimaan, mitä kulttuurinen sensitiivisyys voisi merkitä kullakin työpaikalla.

Muutamien haastattelemiemme vankien tulevaisuus näytti lohduttomalta. Heillä ei ollut juuri sosiaalisia verkostoja tai mitään tietoa siitä, mihin he menisivät vankilasta vapauduttuaan. Jälkihuollon puutteet ovat erityisen ongelmallisia sellaisille nuorille, joiden sosiaaliset tukiverkostot ovat hajanaiset, joiden tieto apua antavista tahoista on vajavaista ja jotka tuntevat itsensä sosiaalisesti ja institutionaalisesti eristyneiksi. Haastattelemamme asiantuntijat pitivät jälkihuollon puutteellista hoitamista ”kriminogeenisenä tekijänä” etnisiin vähemmistöihin kuuluville nuorille.

Jälkihuollon etnistä sensitiivisyyttä olisikin kehitettävä, mihin esimerkiksi uusi vankeuslaki tarjoaa puitteet velvoittaessaan tekemään jokaiselle

vangille rangaistusajaksi riski- ja tarvearvion sekä vapautumissuunnitelman. Näissä suunnitelmissa on mahdollista ottaa huomioon nuoren tilanne ja tarpeet sekä räätälöidä tarvittavia toimenpiteitä integroitumisen edistämiseksi (mm. ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta, perhe-, kuntouttavat ja vapautteen valmentavat leirit avolaitoksissa, erilaiset projektit vapautuvien vankien tukemiseksi, asumiseen, työhön ja koulutukseen liittyvien asioiden järjestäminen). Tässäkin suunnittelussa on tärkeää viranomaisten valistuneisuus nuorten monikulttuuriseen elämään liittyvistä kysymyksistä. Toimiva viranomaisyhteistyö voi auttaa tässä, joskin olisi tärkeää määritellä vastuutaho, jotta välttyttäisiin siltä, ettei mikään hallinnon sektori ota vastuuta jälkihuollosta.

Jälkihuollon tarve ei rajaudu pelkästään vankeihin, vaan myös muiden seuraamusten ja lastensuojelun toimenpiteiden päättäneiden jälkihuolto⁵² on tärkeää. Esimerkiksi kriminaalihuollossa on pidetty ongelmana, että nuorisorangaistuksen suorittamisen jälkeen nuorelle ei ole riittävästi tukea (Nuorisorangaistustoimikunnan mietintö 2003, 51).⁵³ Monet haastattelemistamme viranomaisista pitivät ongelmana lastensuojelun asiakkaiden jälkihuoltovelvoitteen loppumista, kun nuori täyttää 21 vuotta, jolloin monet jäävät oman onnensa nojaan.

6.4.7 Karkotus lisärangaistuksena?

Arkipäivän rasismi ja sen mukanaan tuomat irrallisuuden tunteet voivat osaltaan sysätä maahan muuttaneen nuoren ajautumista rikoskierteeseen. Vakavia tai toistuvia rikoksia tehnyt voi joutua karkotetuksi kansalaisuuttaan vastaavaan maahan, johon hänellä ei ole välttämättä merkittäviä sosiaalisia sidoksia. Näin siitä huolimatta, että hän on asunut Suomessa lapsuudestaan asti. Viime vuosina Suomessa on tehty runsaat 130 karkotuspäätöstä, joista monessa perusteena on ollut rikoksiin syyllistyminen (ks. tarkemmin luku 3.3.1).

⁵² Sosiaaliviranomaisten on järjestettävä laitoksessa tai sijaishuollossa olleelle lapselle tai nuorelle jälkihuolto, mikä tarkoittaa lapsen ja hänen huoltajansa taloudellista ja sosiaalista tukemista. Jälkihuollossa tehdään yhdessä nuoren kanssa suunnitelma, jossa määritellään tavoitteet ja keinot niihin pääsemiksi. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 27–28.)

⁵³ Nuorisorangaistuksen suhteen on pidetty ongelmana myös lastensuojelun tukitoimien vähenemistä nuoren aloittaessa nuorisorangaistuksen suorittamisen. Näin voi käydä erityisesti silloin kun nuori tulee täysi-ikäiseksi rangaistuksen aikana. Tällöin hän voi menettää sosiaalitoimen tukihenkilönsä rangaistuksen aikana ja on vaarassa jäädä vaille tukea rangaistuksen jälkeen. (Keisala & Marttunen 2007, 37–38.)

Niin haastattelemamme nuoret kuin viranomaiset luonnehtivat karkotusta raa'aksi rangaistuskeinoksi, joka hankaloittaa lapsuudesta asti Suomessa asuvien, Suomeen omaa perhettä perustavien nuorten aikuisten elämäntulkua, mielenterveyttä, urakehitystä ja sosiaalisten suhteiden ylläpitämistä.

Karkotus ei ole rikosoikeudellinen seuraamus. Kuitenkin se ja jo sen uhka merkitsee käytännössä lisärangaistusta varsinkin sellaisille rikosten tekijöille, jotka eivät ole Suomen kansalaisia mutta jotka ovat asuneet maassa lapsuudestaan asti. Sen vuoksi erityisesti näiden henkilöiden kohdalla se pitäisi nähdä nykyistä tiiviimmin rikosoikeudellisena toimenpiteenä. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta se asettaa muut kuin Suomen kansalaiset eriarvoiseen asemaan kantasuomalaisiin verrattuna. Karkotuskysymys paljastaa suomalaisen kotouttamispolitiikan ristiriitaisuuden: toisaalta maahanmuuttajat halutaan kiinnittää osaksi suomalaista yhteiskuntaa, toisaalta karkotus ja sen uhka murentavat maahanmuuttajan jäsenyysspyrkimyksiä. Nuorten rikosten viranomaiskäsittelyssä korostetaan nopeaa puuttumista ja heidän oikeuttaan saada rikosasia nopeasti käsiteltyksi. Tähän nähden ristiriitaisesti ne nuoret, jotka eivät ole Suomen kansalaisia, joutuvat usein odottamaan pitkään muun muassa turvapaikka- ja karkotuspäätöksiä.

Tällainen kohtelu on erityisen epäoikeudenmukaista niiden nuorten kohdalla, jotka ovat asuneet Suomessa jo pitkään. Suomalaisen yhteiskunnan katvealueet nuorten erityistarpeiden, syrjinnän ja rasismien huomioon ottamisessa voivat olla yhtenä etnisten vähemmistöjen nuorten rikollisuuden taustatekijänä.

Karkotukseen liittyvä uhka ja sen käytännön sovellukset on yksi epävarmuutta ja huolta aiheuttava asia, josta paitsi nuorilla, myös viranomaisilla näytti olevan hatarasti tietoa. Karkotusta koskeva hallinnollisten sektorien välinen tiedonkulku ei vaikuta haastattelujen perusteella toimivan hyvin. Erityisen huonosti tieto näyttää kulkevan käytännön kentän suuntaan.

Nuorten vähäinen tieto suomalaisesta institutionaalisesta järjestelmästä aiheuttaa turhautumista, ärtymystä ja luottamuksen puutetta. Joissain tapauksissa se vähentää selvästi motivaatiota kiinnittyä suomalaisen yhteiskunnan jäseneksi – etenkin jos rasismien kokemukset yhdistyvät vähäiseen tietomäärään.

Pitkät rikosoikeusprosessit yhdistettynä tiedolliseen epävarmuuteen tekevät nuorten elämäntilanteesta usein hankalan. Silloin nuorten yhtenä vaihtoehtona on oman ulkopuolisuuden vahvistaminen muun muassa etsiytymällä paljon rikoksia tekeviin ystäväpiireihin.

6.5 Moniammatillisuuden mahdollisuudet ja haasteet kriminaalipolitiikassa

Nuorten tekemiä rikoksia on käsitelty suomalaisessa rikosoikeusjärjestelmässä tietyllä tavalla moniammatillisesti jo pitkään: rikosoikeusjärjestelmä määrää rangaistuksen ja sosiaalitoimi hoitaa kuntouttamisen. Kuitenkaan aivan viime aikoihin saakka lastensuojelun, nuorisotyön ja rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän välillä ei ole ollut kovin paljon varsinaista yhteistyötä (Lappi-Seppälä 2002a, 300).

Lastensuojelun tehtävänä on huolehtia lapselle mielekkäiden kasvuolojen varmistamisesta, kuten myös syrjäytymisen ja rikosten uusimisen ehkäisystä, osin yhteistyössä muun muassa nuorisotoimen kanssa. Myös lasten ja nuorten toivomukset ja mielipiteet on otettava huomioon toimenpiteitä suunniteltaessa. Ensisijaisena toimenpiteinä ovat erilaiset avohuollon toimet⁵⁴, ja viimesijaisimpina huostaanotto, sijaishuolto tai laitossijoitus, joista päättää kunnan sosiaalilautakunta ja tahdonvastaisissa huostaanotoissa⁵⁵ hallinto-oikeudet. Sosiaaliviranomaiset voivat olla läsnä nuoren rikosten esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyssä valvomassa lapsen edun toteutumista. (Lappi-Seppälä 2002a, 296–299; Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 24–25.)

Viime aikoina moniammatillisuuden merkitystä on alettu korostaa uudella tavalla sekä rikosten ennaltaehkäisyyn että niiden käsittelyn välineenä. Huolto- ja tukijärjestelmiä on haluttu kytkeä entistä tiiviimmin oikeudelliseen prosessiin ja tehostaa erityisesti paikallisten toimijoiden yhteistyötä. Rikosten seuraamusten yhteydessä yhteistyön tavoitteeksi on asetettu muun muassa seuraavia asioita: 1) nuoren tekemän rikoksen viranomaiskäsittely on saatava mahdollisimman nopeaksi, nuoren rikoskierre on katkaistava, ja rikoksen ja seuraamuksen välinen suhde on tehtävä selväksi nuorelle; 2) nuori on saatava mahdollisimman nopeasti tuen piiriin; 3) tuomioistuimelle tuotetaan tietoa nuoren henkilökohtaisista olosuhteista, joita tarvitaan ran-

⁵⁴ Yhtenä keinona on läheisneuvonpito, jossa lapsi voi käsitellä asiaa yhdessä läheistensä kanssa ja ehdottaa siihen ratkaisua. Neuvonpitoon kootaan yhteen lapselle tai nuorelle läheiset henkilöt, esimerkiksi vanhemmat, sukulaiset ja ystävät. Sen voi kutsua kokoon maallikko, mutta yleensä neuvonpidot ovat sosiaalitoimen vetämiä. Viranomaisia voi tulla paikalle asiakkaan luvalla kertomaan, minkä he näkevät tilanteessa ongelmallisena. Läheisneuvonpito perustuu vapaaehtoisuuteen, mutta sosiaalityöntekijän on hyväksyttävä siinä mahdollisesti saavutettava neuvottelutulos. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 25, 223; Reinikainen 2007.)

⁵⁵ Huostaanotossa on kuultava lapsen huolenpitäjää ja 12 vuotta täyttäneitä lasta itseään. Jos jompikumpi vastustaa huostaanottoa, hallinto-oikeus vahvistaa asian. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 27.)

gaistuksen määräämiseen. (Nuorisorikostoimikunnan mietintö 2003, 190–194.)

Yleensä yhteistyöverkostoissa on ollut mukana poliisin, syyttäjälaitoksen, sosiaalitoimen ja kriminaalihuollon edustajia. Moniammatillista työotetta käytetään nykyään muun muassa henkilötutkinnoissa, nuorten puhutteluissa, nuorisorangaistuksessa ja kokeiluissa, joissa on pyritty nopeuttamaan nuorten rikosasioiden käsittelyä.

Nuorisorikostoimikunta (mt., 197–198) ehdottaa, että nuorten rikoksia olisi käsiteltävä paikallisissa ryhmissä. Nämä ryhmät kokoontuisivat säännöllisesti ja riittävän usein ryhmäkokouksiin. Tämänäyttöinen moniammatillinen yhteistyö voi olla keino luoda esimerkiksi rasminvastaisia ja monikulttuurisuuden huomioon ottavia työtapoja. Myös nuorten parissa vapaa-ajalla työskentelevien nuorisoalan ammattilaisten ammattitaito olisi saatava mukaan näihin verkostoihin. Tämä lienee erityisen tärkeää, koska suomalaiset oikeusviranomaiset eivät välttämättä ole erikoistuneita nuorten asioihin eikä heillä siten ole sosiaali- tai nuorisoalan erityiskoulutusta. Näyttää siltä, että nuorisotyöntekijöillä on usein varsin toimiva vuoropuhelu alueen poliisien kanssa. Sitä vastoin muiden rikosoikeusjärjestelmässä toimivien kanssa nuorisoalan ammattilaisten yhteistyö on hataraa.

Parhaimmillaan verkostoyhteistyö laajentaa maahanmuuttajien elämää koskevaa tietopohjaa ja synnyttää avointa asennoitumista, joita kumpaakin nuorten rikosten etnisesti sensitiivisessä käsittelyssä tarvitaan. Vastuuta monikulttuuristen yhteisöjen hyvinvoinnista ja integraatiosta on sälytetty kolmannelle sektorille, jolla on maahanmuuttaja-asioista paljon tietoa ja kokemusta. Ongelmana on, ettei tämä tietotaito aina saavuta päätöksiä tekeviä julkisen sektorin viranomaisia. Lisäksi näyttää siltä, että yhteistyö riippuu yksittäisten työntekijöiden yhteistyöhalusta, toimeliaisuudesta ja resursseista tai perustuu lyhytaikaisiin projekteihin, joiden mahdolliset päätelmät ja suositukset eivät välttämättä leviä projektiraporttien ulkopuolelle. Edelleen työntekijöiden kiire, vaihtuvuus ja vähäinen resursointi, jotka ovat erityisesti sosiaalityön ongelmia, voivat vaikeuttaa moniammatillisten verkostojen toimivuutta.

Edellä kuvatun verkostoyhteistyön haasteena etnisten vähemmistöjen nuorten näkökulmasta voi olla luottamuksen rakentaminen nuoreen. Nuorten luottamuksen rakentuminen voi olla pitkäjänteinen prosessi. Nuoren elämäntilanteen käsittely suuressa viranomaiskokoontumisessa voi heikentää heidän luottamustaan entisestään ja siten jopa huonontaa tilanteen selvittämistä. Sen vuoksi olisi syytä harkita henkilökohtaisen vastuuhenkilön nimeämistä nuorelle, joka olisi mukana rikoksen käsittelyn kaikissa vaiheissa.

6.6 Monipuolisia tietolähteitä kriminaalipolitiikan kehittämiseen

Suomessa kriminaalipoliittisen päätöksenteon pohjana on käytetty pääasiallisesti tilastollisia rekisteriaineistoja, kuten poliisin tietoon tullutta rikollisuutta tai tuomioistuintilastoja. Monikulttuuristuvassa rikosoikeuskäsittelyssä tilastojen kerääminen ja niiden tulkinta hankaloituu entisestään. Esimerkkinä voi mainita oman tutkimushankkeemme tilastot, jotka antavat hyvin erilaista tietoa riippuen siitä, tulkintaanko rikoksia kansalaisuuteen, syntymämaahan vai äidinkieleen perustuvan luokittelun perusteella (myös Kaarnivaara 2007). Maahanmuuttajataustaisilla nuorilla kysymys etnisestä taustasta – kansalaisuudesta, syntymämaasta tai äidinkielestä – ei ole ainoa relevantti rikosta selittävä tieto.

Etnisyyttä kuvaavien tilastokategorioiden yksituumaisen käytön riskinä rikollisuuden selittämisessä on ensinnäkin se, että siinä korostuvat tietynlaiset erot, joihin tilastojen avulla voidaan tarttua: erot ”Suomen vs. ulkomaan kansalaisiin”. Tällaiset muodolliset luokittelut eivät huomioi hienovaraisempia eroja esimerkiksi etnisten ryhmien sisällä. Etniset jaot näyttävät selkeinä ja pysyvinä, ryhmät homogeenisinä ja rajoiltaan selvinä. Ongelmana tällaisessa rikollisuuden tulkinnassa saattaa olla se, että rikoksia selitetään turhan yksiselitteisesti etnisin perustein, vaikka kyseessä voivat olla pikemminkin taloudelliset tai sosiaaliset syyt.

Rikollisuutta kuvaavia tilastoja ei pitäisi tulkita erillään uhriksi joutumista kuvaavista tiedoista, kun tutkimuksessa selitetään maahanmuuttajataustaisten henkilöiden tekemien rikosten taustoja. Maahanmuuttajataustaisten nuorten luokittelu joko rikosten tekijöiksi tai uhreiksi yksinkertaistaa sitä sosiaalista todellisuutta, jossa nuoret elävät, ja jättää huomioimatta rikosten prosessimaisen luonteen, jossa nuoret voivat olla paitsi rikosten tekijöitä, myös esimerkiksi rasisten rikosten uhreja.

Analysoitaessa tietoa rikoksen tekijöistä ja urheista on tehtävä selvä ero todellisen rikollisuuden ja poliisin tietoon tulleen rikollisuuden välille. Tutkimukset osoittavat, että kuilu näiden kahden välillä on erityisen suuri, kun kyse on maahanmuuttajaväestöstä (ks. tarkemmin, luku 3.2). Viranomaisten tietoon tullut rikollisuus kertoo paitsi todella tapahtuneista rikoksista, myös kontrolliviranomaisten toiminnasta.

Tilastotietoja koskevien haasteiden vuoksi ehdotamme ensinnäkin, että niin rekistereihin kuin väestökyselyihin perustuvaa tilastollista analyysia tehtäisiin siten, että mukana on riittävästi erilaisia tekijöitä, jotka saattavat selittää rikoksen tekemistä, joko yhdessä tai erikseen (sosioekonominen

asema, koulutus, rikosten uhriksi joutuminen jne.). Tällaisiin tutkimuksiin on varattava riittävästi resursseja, jotta ne voitaisiin toteuttaa tarpeeksi laajamittaisina. Olisi myös kehiteltävä etnisesti sensitiivisiä nuorten itse ilmoittamaa rikollisuutta koskevia kyselyitä tai tämä ulottuvuus olisi kytkettävä jo olemassa oleviin tiedonkeruujärjestelmiin.

Toiseksi ehdotamme, että olisi kerättävä nykyistä enemmän tietoa myös sosiaalisista, oikeudellisista, poliittisista ja diskursiivisista ympäristöistä, jotka kaikki ehdollistavat maahan muuttaneiden integraatiota. Tämä tutkimus osoittaa, että laadullisia ja määrällisiä aineistoja yhdistämällä voidaan saada moniulotteisempi kuva etnisiin vähemmistöihin kuuluvista nuorista ja rikollisuudesta kuin yksinomaan tilastotietoja käsittelemällä. Laadullisen tiedon käyttöä poliittisen päätöksenteon taustalla pitäisi entisestään kehittää.

Haastattelemamme viranomaiset näyttävät olevan yhtä mieltä siitä, ettei suomalaisen yhteiskunnan monikulttuuristumista voi ohittaa kriminaalipoliittisessa ajattelussa ja käytännöissä. Hyvä tahto ei kuitenkaan riitä. Etnisesti sensitiivisen kriminaalipoliitiikan kehittäminen edellyttää konkreettisia uudistuksia, jotta yhdenvertaisuuslakia ja muuta relevanttia lainsäädäntöä voitaisiin soveltaa rikosoikeusjärjestelmän piirissä. Toiseksi se edellyttää rikosoikeusjärjestelmän ja rikoslainsäädännön jatkuvaa arviointia erityisesti yhdenmukaisen kohtelun ja syrjimättömyyden näkökulmista.